

INRUTADE PERSPEKTIV PÅ HUSHÅLLSTJÄNSTER

Anna Gavanoas & Catharina Calleman (red.)

Rena hem på smutsiga villkor? – Hushållstjänster, migration och globalisering

Makadam | 189 s. | isbn 9789170611230

Recensent Henrik Jordahl

Tidskriften Respons nr 3 2013

RUT-AVDRAGET HAR OMVANDLAT hemservicebranschen i grunden och det är dags att räkenskaperna upprättas. Men de uppfattningar som framförs i denna bok låter sig inte falsifieras och de som jobbar med hemservice i Sverige får inte själva komma till tals.

För knappt tre år sedan gick Socialdemokraterna till val på att avskaffa RUT-avdraget för hushållsnära tjänster. Inför nästa års val verkar det däremot som att partiet accepterar avdraget, om än i justerad och reducerad form. Sannolikt kommer den infekterade pigdebatten därmed att förlora mycket av sitt politiska bränsle och frågan om hushållstjänster kan till slut diskuteras sakligt i stället för emotionellt. Antologin *Rena hem på smutsiga villkor* utgör en utmärkt utgångspunkt för en sådan diskussion.

Sedan RUT-avdraget infördes den 1 juli 2007 har marknaden för hushållstjänster vuxit så det knakar. År 2010 hade 326 000 personer använt sig av avdraget och det finns inga tecken på att användandet har mattats av därefter. De flesta köparna finns i familjer där båda makarna arbetar, speciellt familjer i Stockholm, Skåne och Halland med barn och goda inkomster. Andelen personer som utnyttjar avdraget är dock allra högst i gruppen äldre pensionärer. I dag arbetar åtminstone 12 000 personer inom RUT-sektorn, de flesta av dem kvinnor och många av dem utlandsfödda. Till skillnad från gamla tiders pigor är de anställda av ett företag, har ett eget boende och städar hemma hos flera olika familjer.

I antologin medverkar åtta författare från svenska universitet som rapporterar om sin pågående forskning om hushållstjänster. Dispositionen är tudelad där den första delen fokuserar på "RUT-Sverige" medan den andra delen förmedlar internationella utblickar. Min gissning är att de flesta läsarna, liksom jag själv, upplever den första delen som mer intressant, åtminstone ur ett svenskt politiskt perspektiv.

Själv lärde jag mig mest av Emma Strollos kapitel om tyskfödda hembiträden i efterkrigstidens Sverige. I takt med att svenska kvinnor började föredra andra arbeten kom hembiträde att klassificeras som ett bristyrke. Från myndighetshåll sågs bristen som ett problem snarare än som ett tecken på ökat välbefinnande. Försöken att lösa problemet stavades arbetskraftsinvandring. Husligt arbete undantogs från kravet på arbetstillstånd och ända fram till slutet av 1950-talet stod kvinnor för en majoritet av arbetskraftsinvandringen till Sverige, särskilt den från Tyskland. Någon jämställdhet var det inte tal om; ensamkommande kvinnor från länder utanför Norden var tvungna att arbeta två år

som hembiträden innan de tilläts söka annat arbete. Kvinnor som kom tillsammans med sin make räknades som medföljande och uteslöts därmed ur migrationsstatistiken. De invandrade hembiträdena hamnade i en svag situation både juridiskt och socialt och fick arbete hårt för en med svenska mått mätt ganska mager lön. Flera av de tyska hembiträdenas berättelser tyder dessutom på att de utsattes för oönskade närmanden och sexuella kränkningar. Sådana övergrepp tycks dock inte ha betraktats som onormala, möjligen utifrån den underlägsna ställning som hembiträdena befann sig i.

Strollos jämförelse mellan 1950-talets tyska hembiträden och dagens migranter till den svenska hushållssektorn är tankeväckande, men framstår delvis som tvivelaktig. Villkoren i dagens hushållsarbete skiljer sig väsentligt från dem som gällde för de tyska hembiträden som kom hit för 60 år sedan. Eftersom de varken städar eller bor hos en enda familj är de inte lika utlämnade som hushållsarbetarna i tidigare generationer eller i andra länder. Situationen för 1950-talets hembiträden i Sverige påminner på så vis nästan mer om dagens så kallade fruiimport där kvinnan måste vänta två år i ett förhållande innan hon kan ansöka om permanent uppehållstillstånd.

ANTOLOGINS FÖRFATTARE HÖR hemma i skilda akademiska discipliner: sociologi, historia, genusvetenskap, juridik, antropologi och statsvetenskap. Det är en styrka att hushållstjänsterna blir belysta från så många olika perspektiv. Att även inkludera ett nationalekonomiskt perspektiv skulle dock inte ha skadat. Då hade nog inte RUT-avdraget felaktigt beskrivits som en subvention som finansieras av skatter. Man kan debattera hur avskräckande skattesystemet är för RUT-tjänster relativt andra tjänster, men det är en skatterabatt vi har att göra med – en rabatt som inte ger upphov till någon nettoutbetalning till köparen.

Den huvudsakliga nyttan med en ekonomisk analys är dock inte terminologisk. RUT-avdraget är så pass avgörande för hushållstjänsterna att marknaden riskerar att bli svårbegriplig om man inte blandar in ekonomiska samband och effekter. Ur ett ekonomiskt perspektiv är det till exempel svårt att förstå hur "skattesubventionen bidrar till att sänka värdet på det arbete som utförs", vilket är slutklämmen i Elin Kvists kapitel om den svenska hemservicebranschen. Och även om hushållstjänsterna inte bör reduceras till en fråga om utbud och efterfrågan förstår jag inte hur Emma Strollo får det till att migrationen av hushållsarbetare i stället måste betraktas "som ett samspel mellan sociala och kulturella faktorer". Att ekonomiska motiv är av stor betydelse för arbetsmarknad och arbetskraftsinvandring är ganska uppenbart, vilket också antyds i några bidrag. Bristen på ekonomisk analys innebär också att en av antologins övergripande slutsatser, att både vitt och svart arbete troligen har ökat efter RUT-avdragets införande, måste ifrågasättas, speciellt som en sådan slutsats går emot Skatteverkets bedömningar och motsvarande erfarenheter från Danmark.

De flesta av antologins kapitel bygger på kvalitativa intervjustudier. Gott så, men då antalet intervjuer inte är så stort infinner sig frågan hur pass representativa de är och vilka slutsatser som går att dra. Till exempel presenterar Anna Gavanoas i sitt kapitel om äldreomsorgen i Stockholm en tabell som beskriver hur tio intervjupersoner kombinerar olika typer av hushållstjänster när de lägger sitt personliga omsorgspussel. Med ett sådant material går det att påvisa att vissa fenomen, som svartarbete och rasistiskt färgade uttryckssätt, förekommer. Men det går inte att påvisa hur frekventa eller betydelsefulla fenomenen är. Slutsatserna blir därför med nödvändighet vaga och allmänt hållna, men ger förvisso ingångar till framtida studier. Av samma anledning tycker jag att

Carin Lundström spänner bågen för högt när hon försöker dra ”analytiska slutsatser som [...] är mer generella till sin karaktär” utifrån sina intervjuer med 13 svenska kvinnor i Singapore.

När de uppfattningar som forskaren utgår från svårligen låter sig falsifieras eller jämföras med andra konkurrerande uppfattningar, ser jag en risk för att forskningen fastnar i ett inrutat perspektiv utan att vetandet blir kumulativt och säkrare med tiden. Som dess titel antyder är antologins perspektiv på hushållstjänster till övervägande del kritiskt. Kraven på de anställda framställs som ”mer eller mindre orimliga” så att ”vissa kan tvingas att arbeta extra gratis för att behålla arbetstillfällena”, och så vidare. Eftersom det säkert förhåller sig så i vissa fall är sådana slutsatser svåra att invända mot, annat än att antologin är mer sparsam med att framhålla hushållstjänsternas positiva aspekter. Även om det finns gott om människor som inte vill arbeta med hemservice framstår yrket sannolikt i en bättre dager för dem som inte har samma möjligheter att vara kräsna på arbetsmarknaden. Städning är och har varit ett vanligt instegsjobb för immigranter och jämfört med svartarbete eller försörjningsstöd borde en anställning i ett hemserviceföretag ha flera fördelar för den anställde och för dennes barn.

HÄR BÖRJAR VI närma oss antologins största brist; de personer som jobbar med hemservice i Sverige får inte komma till tals. När RUT-avdraget så tydligt används för att fånga läsarens intresse blir det märkligt att på arbetstagsidan lägga fokus på tyska hembiträden som kom till Sverige efter andra världskriget, på kvinnor från Ecuador som tar hand om äldre pensionärer i Barcelona och på östeuropeiska kvinnor som arbetar med hemservice i Tyskland, Spanien och Italien. Dagens svenska hushållsarbetare har dock intervjuats i andra studier, där det framkommer att nio av tio trivs med sitt arbete och att åtta av tio säger att arbetet är roligare än de först trodde att det skulle vara. Dessa intervjustudier av Vesa Leppänen och Lars Dahlberg inkluderar endast personal i företag med fler än fem anställda men säger ändå något viktigt om hemserviceyrket som *Rena hem på smutsiga villkor* missar. Ett annat intressant resultat från dessa intervjuer är att hushållsarbetarnas arbetsglädje försämras av negativa attityder till yrket; mer än var fjärde hushållsarbete uppger att andra människor ser ner på deras arbete.

Rena hem på smutsiga villkor saknar en avslutning som knyter ihop de olika kapitlen om hushållsarbete i Sverige och andra länder. De båda redaktörernas introduktionskapitel fyller delvis den funktionen men är mer inriktat på att ge en bakgrund till och presentation av antologins kapitel. Kanske är tanken att läsaren ska lägga samman pusselbitarna själv. Mina egna slutsatser blir då till att börja med att det finns uppenbara problem i hemservicebranschen. Speciellt för papperslösa migranter och andra på den kvarvarande svarta marknaden framstår arbetsvillkoren som allt annat än generösa. Samtidigt är det tydligt att villkoren på den snabbt framväxande vita marknaden är helt acceptabla till exempel för personer som vill etablera sig på arbetsmarknaden eller som trivs i yrket (vilket många faktiskt verkar göra). Värdet av de rena hemmen får inte heller glömmas bort. Jag har ingen aning om personer som Peter Englund eller Håkan Hellström köper hushållstjänster för att kunna lägga mer tid på att skriva och sjunga. Men vi är många som borde önska att de gjorde det.